

**Aron Gurevič,
Nebe, peklo, svět.
Cesty k lidové kultuře
středověku,
Jinočany: H&H 1996, 524 s.**

Recenzi na Gurevičovu knihu nelze psát jinak než s pocitem zadostiučinění a zklamání zároveň. Zadostiučinění, protože se k nám dostává kniha vynikajícího znalce středověké mentality, kterého známe ze staršího díla *Kategorie středověké kultury* (Praha: MF 1978), zklamání, protože se k nám dostává tak pozdě. V Moskvě vyšla v roce 1981. Ostatně i na *Kategorie* jsme si museli počkat. Jenomže tenkrát to bylo pouze šest let.

Předmětem Gurevičovy knihy je zkoumání středověkého pohledu na svět, nyní však ne už rozdělené na základě několika kategorií (čas, prostor, práce, majetek atd.), nýbrž v jednotě jeho rozmanitých aspektů. Avšak ani zde se Gurevič nezabývá středověkou kulturou vcelku. Snaží se postihnout lidovou středověkou kulturu, tj. tu kulturu, k níž nemáme přímé prameny, protože středověké vrstvy, které jediné byly gramotné, se o ni nezajímaly.

A přece Gurevič musí jako svůj pramen využít právě těchto lidí. Soustředil se proto na ty psané prameny, které nebyly určeny pro budoucnost, nýbrž které sloužily středověkému kazateli, když se obracel ke svým nevzdělaným ovečkám. Gurevič rozebírá v jednotlivých kapitolách legendy o světcích (II. Rolníci a světci), penitenciáře (III. Lidová kultura v zrcadle zpovědních knih), vyprávění o záhrobních viděních (IV. Božská komedie před Dantem) a lucidář Honoria Augustodunského (V. Lucidář: populární teologie a lidová kultura středověku). Tyto ústřední kapitoly pak zarámovává metodologickým úvodem (I. Lidová kultura a středolatinská literatura od Caesaria z Arles po Caesaria z Heisterbachu) a diskusí s Bachtinovým pojetím středověké a raně novověké grotesknosti (VI. Nahoře a dole: středověká grotesknost).

V první kapitole seznamuje Gurevič čtenáře se způsoby psaní a chápání latinské lite-

ratury. Konstatuje, že latinská gramotnost byla určitým privilegiem. Přesto však existovala díla, která byla určena spíše pro použití lidových vrstev, díla, z nichž čerpal kněží, když se k těmto vrstvám obraceli. Tato díla se musela řídit poněkud jinými pravidly než knihy psané pro vzdělance. Na druhé straně si však nelze představovat středověkou společnost striktně rozdělenou na privilegované vzdělané a nepriviligované nevzdělané. (Kam by pak patřila středověká světská šlechta?) Tato společnost a její mentalita přes všechny rozdíly uchovávala zájem o určitá stabilní témata a o určité typy literárního zpracování (například neznala moderní honbu za individualitou autora a jeho díla).

V kapitole o světcích poukazuje Gurevič na skutečnost, že v chápání světce existuje rozdíl mezi teologickou literaturou pro vzdělance a vyprávěním pro prostý lid. Světci v těchto legendách jsou přizpůsobeni lidovému chápání svatosti, jež je spojeno s materiálním prospěchem ze světcovy činnosti. Teologické ctnosti se tak přetavují do formy, která byla prostému člověku té doby pochopitelnější.

O tomtéž procesu vypovídají v následujících kapitolách i penitenciáře a lucidář. Aby mohl středověký člověk pochopit pojem hřichu a vykoupení, musely být tyto pojmy převedeny z vysoce abstraktní pojmové podoby do podoby materiálních představ. Tyto představy se však místy objevují i v dílech významných teologů, kteří s nimi při jiných příležitostech polemizovali. Pro Gureviče je to opět důkaz toho, že myšlenkový svět prostého člověka a vzdělaného teologa nebyly ve středověku neprostupné. Gurevič se zabývá prameny některých představ, ať už v literatuře antické, nebo spíše v předkřesťanském pohanství mimo území římské říše.

Závěrečná polemika s Bachtinem vychází z předpokladu, že přes toto skryté pohanství byla lidová středověká kultura proniknuta představou hrozby pekla a věčného zatracení. Groteskní převrácení ctnosti a hříchů, obrazy směšných ďáblů (nebo církevních hodnostářů) nejsou podle Gurevičova názoru spojeny s posměchem a ironií, nýbrž tvoří jakýsi ventil, bez něhož by hrůza z těchto představ nebyla pro středověkého člověka snesitelná.

Zatímco kniha *Kategorie středověké kultury* vycházela ze skandinávského a islandského materiálu, práce *Nebe, peklo, svět* je vytvořena na základě materiálu západoevropského (včetně skandinávského) a na základě západoevropské, především francouzské a německé literatury, a samozřejmě literatury ruské. Tím je dáno i polemické zaměření některých Gurevičových pasáží. Z nich mne zaujaly zejména ty, které se zabývají datováním pojmu „očistec“. Jsou zaměřeny proti Ph. Arièsovi a J. Le Goffovi. Gurevič se domnívá, že tyto autoři, kteří vycházejí zejména z učené literatury, datují jeho vznik příliš pozdě. Na základě rozboru svého materiálu Gurevič tvrdí, že tento pojem – přinejmenším latentně – existoval v předstávách o zásvětí už v období raného středověku.

Podnětné jsou i Dodatky k textu, které Gurevič připojil k východoněmeckému (!) překladu své knihy v roce 1986. Většinou v nich reaguje na literaturu, která k danému problému vyšla od roku 1981. Zamýšlí se přitom i nad pojmem „lidová kultura“, a zpřesňuje, že předmětem jeho zájmu byly jisté konstanty lidové – ale i vzdělané kultury – středověku, které bychom mohli označit jako prvky mentality. Možná, že i poněkud opožděná reakce na tuto problematiku u nás byla důvodem, proč se nám cenná Gurevičova práce dostává do rukou až s patnáctiletým zpožděním.

IVANA HOLZBACHOVÁ

Gerd Theissen, Galilejský. Historické bádání o Ježíši formou vyprávění, Praha: Kalich – Mlýn 1996, 257 s.

Známý novozákonník z Heidelbergu se odvážil experimentu. Sám v podtitulu své německé práce napsal: „Historische Jesusforschung in erzählender Form.“ – Románů či povídek o Ježíšovi vyšla řada. Jejich autoři se však většinou jen málo ohlíželi na výtěžky historického bádání. A vyšla ovšem i řada knih o Ježíšovi, postavených převážně na výtěžcích odborné kritické práce, jejichž závěry však byly nejednou ještě spornější než

intuice romanopisců. Theissen se pokusil oba literární druhy propojit. Napsal román z Ježíšovy doby, založený však na důkladném a pečlivém studiu doby, o níž píše. Řadu svých pramenů cituje pod čarou, nejednou z nich přebírá nejen podněty a děje, nýbrž i materiál k rozhovorům svých postav. Tak máme v knize velmi důkladné dobové pozadí novozákonní doby, zpracované příběhovou formou.

Co vedlo autora k tomuto neobvyklému postupu? Asi několik okolností. Předně to byl jeho zájem na historickém jádru či alespoň historických souřadnicích Ježíšova příběhu i profilu. Tento zájem je starý a dodnes neutuchl. Jeho základy jsou tam, kde vzniklo povědomí, že biblické vyprávění o Ježíši není prostě jen tak reportáž. Kořeny jsou až někde v renesanci a v jejím důrazu na tvůrčí lidskou osobnost. Vydatně tu přispělo osvícenství, které začalo historicko-kritickou metodou rozebírat nejen staré legendy, nýbrž i biblické látky. Tak se zhruba od počátku 19. století stále více přesouval důraz z Božího díla skrze člověka, jak chápe Ježíše křesťanská tradice, na Ježíše jako zbožného člověka, který dfk své zvláštní zbožnosti i dalším mohoucnostem dokázal tak podivuhodné věci jako uzdravovat a jít statečně až na kříž.

Ale vše pokračovalo. Už v druhé půli minulého století začala historická kritika objevovat rozestup mezi pravděpodobným průběhem událostí a mezi jejich obrazy v bibli. Tím naléhavější se stala otázka: Jak to tedy s Ježíšem vlastně bylo? To se pokusili mnozí rekonstruovat, ať už cestou umělecké intuice v různých románech, nebo cestou kritické analýzy v různých pracích odborných. Už na počátku našeho století toho bylo tolik, že Albert Schweitzer se pokusil utřídit rozvodnilé bádání v své slavné knize *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung* (1913).

Dvacáté století přineslo analýzy kritičtější a přesnější, ale výtěžky byly leckde skeptičtější. Kritické práce o Ježíšovi psali vynikající badatelé jako R. Bultmann, G. Bornkamm, D. Flusser a další. O tom všem Theissen nemluví, ale dobře to zná. Máme-li dobře rozumět jeho knize, musíme mít toto vše na mysli.

Jenže přistoupila další hlediska, kterých si minulé bádání všimlo málo. Předně se ukázal význam sociologie, přesněji socio-